LIBRARY OF SCANFAN

Milliyet'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

İSTANBUL'dan GÖREME'ye kültür mirasımız

5. FASİKÜL

"Sarayburnu ile İstanbul semtleri, bu tabiî güzellikler arasında müstesna bir mevkiî teşkil ediyordu. Sarayın sahilden başlayarak Ayasofya önlerine kadar uzanan surları ortasında yüksek selviler ve cesim ağaçları arasında, kubbeleri ve saçaklariyle sahil boyunu tezyin eden Yalı köşkleri ve İncili köşklerin üstünde, kademevarî yükselen, Bağdat Köşkü'nün zarafet ve san'atine bukalemon renklerle nazireler teşkil eden lâle bahçeleri görülüyordu. Sarayın haricî kısmı, sade ve tabiî güzelliklere haiz olduğu gibi, dahili de gül bahçeleriyle müzeyyendi. Sarayın hemen bütün salonları rengârenk çinilerle kaplıydı. Saray her devirde tamir olunmuş, her padişah zamanında bir daire ile tevsi edilmişti. Bilhassa Dördüncü Mehmet, sarayı hemen kâmilen ihyâ eylemişti.

.....

İbrahim Paşa, Üçüncü Ahmed'in inşaata merakını cidden takdir eylemişti. Bunun için evvelâ başşehrin muhtelif binaları, sarayları, camileri tamir edildi. Vakıâ, geçmiş sultanların inşa ettirdikleri gibi, muhteşem kubbeli, müteaddit minareli camiler inşa edilmedi; fakat İstanbul'un her köşesi Türk san'atinin zarafetine nümune olacak çeşmeler, kasırlar, havuzlar, kütüphaneler, medreseler ve abidelerle tezyin edildi."

AHMED REFİK, 1912.

● *Harem dairesinin Şemsi Güner tarafından çekilmiş bu fotoğrafında renkli camlardan süzülen ışıkla elde edilen yumuşak, dingin ortam olanca açıklığı ile görülüyor.*

İSTANBUL S.O.S

Topkapı Sarayı onarım projesi ve tarihî eserlerin onarımı konusundaki başlıca sorunlarımız

İlhan Öz
Yüksek mimar

YÜZYIL öncesine kadar, padişahların özenle baktırdıkları ve yabancı gezginlerin hayranlıkla anlattıkları çiçek bahçeleri, ağaçlar ve havuzlar arasında yalı ve köşklerle süslü yer; bugün, çeşitli kuruluşların depo olarak kullandıkları, kmaç ve bakımsız; Topkapı Sarayı ile Marmara Denizi arasında kalan ve Saray'ın eski hasbahçeleri olan 200.000.— m2'lik kısmıdır.

Bizans devrinde zeytinlik denen, İstanbul'un en güzel yeri olan Sarayburnu'nda, Bizans deniz surları ve Osmanlı kara surları ile çevrili 700.000.— m2'lik alanda kurulmuş olan Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı'nın yapımı ile terkedilerek harab olmaya bırakılırken, Sirkeci'ye ulaşan demiryolu hattı da dış bahçelerdeki hasbahçelerin, köşklerin, surların yok olmasına önemli bir neden olmuştur. 1924 yılında müze olan Topkapı Sarayı, sadece II. III. ve IV. avlulardan oluşan 70.000.— m2.'lik alana sıkışmış ve çevresi o günden beri çeşitli kuruluşlarca kullanılarak, esas hüviyetinin daha da kaybolması devam etmiştir.

1970'li yıllarda başladığımız etüdler sonucu,Topkapı Sarayı'nın orijinal sınırları içinde yeniden ele alınmasını kapsayan mimarlık projesine ilâveten, Müze Müdürlüğü'nün gereksinmelerini de içeren "Topkapı Sarayı ve Müzesi'nin reorganizasyonu" projesi, bağlı bulunduğumuz Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca da uygun bulunmuş ve proje, UNESCO uzmanlarına 1980 yılında yaptığımız toplantılarda açıklanmış, onların da olumlu ve paralel raporları sonucu, bu büyük ve uzun vâdeli projenin gerçekleştirilmesi, UNESCO uluslararası kampanyasına dahil edilmiştir.

Bu projenin genel olarak içeriği; üst yönetimimizin, özellikle Millî Savunma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ile İstanbul Vilâyeti ve İstanbul Belediyesi'nin büyük anlayış ve katkıları yanında; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü programı içinde ve UNESCO'nun parasal yardımı ile gerçekleştirilebilecek olan şu ana maddelerden oluşmaktadır:

PROJE KAPSAMI

1— Sarayburnu'ndaki deniz ve kara surları ile çevrili 700.000— m2.'lik alanın tekrar Topkapı Sarayı'na tahsisi;

2— İstanbul metropoliten planına uygun olarak, Sirkeci Garı'nın kaldırılarak, garin Yenikapı'ya alınması ve bu alanın demiryollarından arındırılması;

3— Sarayburnu-Sultanahmet arasındaki 1. nolu arkeolojik parkın, İstanbul içindeki şehircilik sorunlarının çözümlenerek, trafiğin azaltılması, otoparklar tanzimi;

4— Sur-u Sultanî içindeki, İstanbul Belediyesi'ne ait Gülhane Parkı, Millî Savunma Bakanlığı'na ait Gülhane Hastanesi ve Millî Eğitim Bakanlığı'na ait basımevinin kalması şartı ile diğer kuruluşların belirli bir süre dahilinde bu alandaki yerleşimlerini terketmeleri;

5— Bu sahildeki deniz ulaşımının, bölgenin tarihî ve turistik büyük önemi nedeni ile yeniden tanzimi;

6— Bizans deniz surları ve Osmanlı kara surlarının restorasyonu;

Arşiv

Topkapı'daki kayıkhane ocağı

Halil Etem
Müze Müdürü

Derleyen: Necdet Selener

ESKİ İstanbul'un önemli bir parçası daha yok oluyor. Topkapı Sarayı'nın yalı köşkü kenarında saltanat kayıklarına mahsus olan harap kayıkhaneler yıkılıyor. Burası aynı zamanda "Kayıkhane Ocağı" idi. İşte bu ocak da bütün bütün söndü ve içindeki saltanak kayıkları tersaneye taşındı. Sultan Abdülaziz devrinin sonuna kadar orası bakımlı bir ocaktı ve hünkâr kayıkları da sık sık kullanılırdı. II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında ise, ocak adetâ unutulmuş ve kimse, hatta görevleri Topkapı Sarayı içinde olanlar bile oraya giremez olmuşlardı.

Ne var ki, kayıkhanede eski bir Venedik kadırgasının bulunduğunu duymuş ve bunu görmek için karşı konulmaz bir istek, bir merak duymuştum. Hamlacı başılarından Hasköylü Osman Ağa bu kadırganın Avcı Sultan Mehmed zamanından kalma harikülâde bir şey olduğunu, o kadar ki sıtmaya karşı bile ağacından yararlanıldığını ve eskiden beri üzerinde geceleri kandil yakıldığını ve daha birçok garip özelliklere sahip olduğunu anlatınca bu esrar dolu gemiyi görmek için duyduğum arzu daha da artarak, hemen gidip sıtma ilâcı almağa karar verdim ve ertesi günü ocağa başvurdum.

Beni içeri götürdüler ve büyük bir saygı içinde o koca geminin etrafını dolaştırdılar. Bana özel bir itibar gösterisi olarak kadırganın kıç tarafının üstündeki taht gibi köşkün örtüsünü biraz aralayarak bir yanını gösterdiler. Fildişi ve boğa ile işlenmiş firuze ve daha başka kıymetli taşlarla süslenmiş olan bu eşsiz eserin karşısında gerçekten çarpılmış gibi oldum.

bundan sonra, geminin çürümüş bir tahtâsından sıtma ilâcı olarak bir miktar toz verdiler ve yine saygı dolu ağır adımlarla oradan çıktık.

Bu garip kadırga ne zamandan beri oraya çekilmiş duruyordu? Kim bilir hangi büyük padişahlarımızı taşımıştı? Bunları bilen kalmamış . Fakat, incelenirse belki bazı bilgiler elde edilebilir. Nitekim Şanizade tarihinde 1229 yılı Şaban ayının 22'inci günü ünlü üç anbarlı Mahmudiye gemisinin denize indirilişini Sultan Mahmud'un, âdet olduğu üzere taht gemisinden seyrettikleri yazılıdır. Kimbilir belki bu taht gemisi bizim ilgilendiğimiz kadırganın ta kendisi idi. Bir rüyâyı andıran bu ziyaretimi hiç unutamam. O zaman daha kayıkhaneler, harap olmaya yüz tutmamış olduğundan her tarafı temiz ve bakımlı ve tüm saltanat kayıklarının örtüleri ile döşemeleri gayet iyi durumda idi.

Bunun üzerine müze müdürü merhum Hamdi Bey bir iradei seniye (Padişah emri) elde ederek o kadırgayı etraflıca gözden geçirmeyi ve çürümüş olan yerlerini tamir ettirmeyi başardı. Ancak, geceleri kadırganın üstünde yine kandil yakmaya devam edilmesi gereğini de hamlacı ağalara tavsiye etmekten geri kalmadı.

O zaman İstanbul'da, bu kadırgayı görenler şöyle dursun, varlığını bilenler bile sayılı idi. Meşrutiyet'in ilânından sonra ocak resmen dağıtıldı, eski hamlacıların bir kısmı emekliye ayrıldı, ötekiler de başka yerlere nakledildiler. Yalnız bekçi gibi birisi kalmıştı. Bu arada, kadırganın güzelliği ve görkemi etrafa yayıldığından birçok meraklı kişiler ve özellikle yabancılar onu görmeye koşuştular. Ne yazık ki, artık bakımı ile ilgilenecek kimse kalmadığından oraları kısa zamanda bir sefalet yuvası haline dönüşmüş, saltanat kayıklarının döşemeleri ve örtüleri de parçalanmıştı. Gümüş takımları kaldırılmış ve baş taraflarındaki som gümüşten yapılmış iki kocaman kuş padişah hazinesine alınmaları gerekirken, Topkapı Sarayı meydanında eşine az rastlanan daha birçok sanat eseri ile birlikte açık artırma yolu ile gümüş değeri karşılığında satılığa çıkarıldı ve hemen hepsi yabancıların eline geçti.

Kayıkhane gözlerinin (odalarının) sakafları da akmaya başladığından, yağan ve içeri sızan yağmurdan kayıkları da durmadan ıslanıyordu. Kadırganın üstündeki köşkün sedefleri ve taş kakmaları dökülmeye başladı ve köşkün iç duvarlarında bulunan yazılı gümüş levhalar çalındı. Şimdi bunlardan yalnız bir tanesi kalmıştır. Hülâsa, insan içeri girmeye hem korkar, hem utanırdı.

Fevkâlâde bir tarih ve sanat değeri olan bu deniz taşıt araçları, başlarına gelen felâket ve sefaletten perişan olmuşlar, sanki "bize acıyın" diye ağlaşıyorlardı. Az bir masraf ile oranın mümkün olduğu kadar iyi muhafaza edilmesi ve korunması için birçok yerlere başvurulduysa da olumlu bir sonuç elde edilemedi. Beş on sene sonra çoğu insanlar orada böyle bir binanın bulunmuş olduğunu bile anımsayamaz ve her şey gibi o da unutulur gider.

Kayıkhaneler binasının esas yapımı her halde pek eski zamanlardan kalmış olsa gerekir. Bazı eski resimlerin üzerinde bu bina görülmektedir. Denize bakan ve iki yanı çinili ve çerçeveleri mermerden yapılmış olan kapısının üstündeki 20 beyitli ve 1210 tarihli kitabenin yazdığına göre III. Selim'in validesi tarafından bu kayıkhane ocağı tümü ile tamir edildiği gibi bir de hamam ilâve edilmiş, kıymetli taşlarla süslü kapısı da yenilenmiştir. Kitabenin üstünde Üçüncü Selim'in tuğrası ve altında ocağa anlamlı bir simge olmak üzere köşklü bir hünkâr kayığı kabartma olarak kazılmıştır. Binanın içinde mükellef bir mutfak ve hamamın yıkıntıları üst katta da birçok odaların ve mescidin izleri görülüyordu. Kapıdan girilince sol tarafta hayli büyük iki göz kayıkhanenin birincisinde iki saltanat kayığı ve ikincisinde ise, o eski kadırga bulunuyordu.

Bu tarihî gemiye "kadırga" deyip geçiyoruz. Bilen kişiler bunun bir Venedik Dukası tarafından padişahlık makamına hediye olarak gönderildiğini ve üzerindeki köşkün burada yapılmış olduğunu söylüyorlar. Sözü geçen kadırga üstündeki köşkün Osmanlı güzel sanatlarından olduğu, yani bizim ulusal eserimiz olduğu şüphesizdir.

Hazine-i Hümayun (Padişah hazinesi)'nde de eşi benzeri olmayan bu yapıtı tarihçi Abdurrahman Şeref Bey, Tarih Encümeni mecmuasında şöyle tarif etmiştir:

"Köşkün içinde yazılı olan dört beyitli kitabede bu gemiye "kayık" ismi veriliyor ve "Sultan Mehmet Han" tarafından inşa ettirildiği belirtiliyorsa da, Sultan III. Mehmet mi, yoksa Dördüncü Sultan Mehmet mi olduğu anlaşılamıyor. Rivayete bakılırsa 1058'den 1099 yılına kadar saltanat süren Dördüncü Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış. Uzunluğu kırk metre kadar olan bu geminin Gelibolu, Gemlik gibi uzak yerlere yapılan yolculuklarda padişahlara tahsis edildiği şüphesizdir."

Deniz subaylarımızdan bu konu ile ilgilenenlerden birinin bu gemiyi yakından inceleyerek kadırga mı, çektirme mi yoksa kalyon mu olduğunu kısacası, ne isim vereceğimizi, inşa edildiği tarihi ve öteki bilgileri bize vereceğini ummak istiyoruz.

Giriş kapısının sağ tarafında yine birbirine açılan üç göz kayıkhane Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz ile Valide Sultan'a mahsus köşklü kayıklar ve son gözde ise, daha küçük çapta fakat yine de köşklü başka bir kayık bulunmakta idi ki, bunun Sultan İkinci Mahmut zamanına ait olduğu rivayet edilmektedir. Gerçekten bu son kayığın üzerindeki süsler de bir dereceye kadar o asrı hatırlatmaktadır.

Zaten harap olan bu kayık, binanın yıkıldığı sırada büsbütün parçalandığında esaslı bir tamire muhtaçtır.

Kayıkhane ocağının yıkılması üzerine bütün bu tarihî kayıklar Tersane-i Amire'yenaklolundular. İnşallah orada, tarihî kıymetleri ve sanat değerleri ölçüsünde ilgi görür, bakılır ve korunur.

1 Mayıs 1329 (1913)
Tarih ve 75 sayılı Şehbal mecmuasından alınmıştır.

● *Sarayburnu'nun yüzyıl başında çekilmiş bu fotoğrafı ilk kez burada yayımlanıyor. (Nezih Başgelen'in arşivinden alınmıştır)*

7— Bu alandaki Manganlar Sarayı, manastır, vaftizhane ve ayazma gibi önemli Bizans yapıları ile Yalı Köşkü, Sepetçiler Köşkü, Topkapı Sahil Sarayı, Şevkiye Köşkü, İncili Köşk, Gülhane Kasrı gibi Topkapı Sarayı'nın en görkemli yapılarının, çeşitle restorasyon ilkelerine göre ele alınması;

8— Sarayın çiçek bahçeleri, sebze ve meyve bahçeleri, oyun alanlarının ihyası ve bu bölgenin ağaçlandırılması ile; müze idaresinin gereksinmeleri olan:

9— Savaş sırasındaki tehlikelere karşı güvenlikli, aynı zamanda eserlerin konservasyonu için gerekli önlemler alınmış depolar yapılması veya bu çevredeki bazı yapıların bu hâle getirilmesi;

10— Dünyada gittikçe ün salan ve ziyaretçi sayısı her yıl artan müzenin bazı koleksiyonlarının bu alandaki binalarda sergilenmesi ile ziyaretçi kalabalığını çeşitli yönlere dağıtarak, anıtsal yapıların eskime ve aşınma sürecinin uzatılması;

11— Gene bu sayede halen müze seksiyonları oldukları için, iç mimari özellikleri gözükmeyen, Fatih Köşkü (hazine), Fatih devri Ağalar Camii (müze kütüphanesi) gibi yapıların boşaltılarak, eski saray yapıları haline getirilmesi;

12— Gene bu alandaki bazı yapıların restore edilerek, müze eşyalarının konservasyon atölyeleri haline getirilmesi;

13— İngiltere, Londra Kalesi Kraliyet Müzesi'nde uygulanan ve sayısız yararları görülen sistemin benzeri, müze koruyucu personeline bu alanda lojmanlar yapılması, bu projenin ana maddeleridir.

"RESTORASYON MERKEZİ" ve KAYBOLAN SANATLAR

Bu proje kapsamının 14. maddesini oluşturan, bizim sadece Topkapı Sarayı için düşündüğümüz, ancak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce çok yerinde bir kararla, Türkiye genelinde kurulan "Restorasyon Merkezi"nde, Topkapı Sarayı'ndaki mimarlık sanatının ayrılmaz birer parçası olan geleneksel Osmanlı-Türk mimarî elemanları ve süsleme sanatlarının korunması, bakımı, onarımı ve bunları yapan sanatkâr ustaların korunması ve yenilerinin yetiştirilmesinin hallolacağını, bu merkezin kurulmasının bu konularda başlatılan yeni ve hayırlı bir adım olarak kabul etmek gerekmektedir.

Bu konuda kamu ve özel sektörün maddî ve manevî katkılarına inanarak, çoğu artık çok az kişi tarafından bilinen bu sanatların bir kısmının sorunlarına kısaca değinmekte yarar vardır.

A— Altın ve gümüş yaldız işleri: 50 yıl öncesine kadar geleneksel usullerle, meşakkatli bir şekilde; altın külçenin dövülmesi ile altın varak elde etme işini, artık Türkiye'de yapan pek az usta kalmıştır. Bir süre Avrupa'dan mikron inceliğinde ve fabrikada çekme altın varaklarda, Türk Parasını Koruma Kanunu'na aykırılığı ve ithal kotası dahilinde olmadığı için getirilememekte ve Türk mimarîsinde özellikle anıtsal yapılarda çok kullanılan altın kaplama işi yapılamamakta ve restorasyonlar yarım kalmaktadır. Bazı uygulamalarda toz bronz kullanılmakta, ancak bronz dış etkenlerle çok kısa sürede kararDığı için istenilen sonucu vermemektedir. Bütün yapı kitabelerinde, iç süslemelerde; taş, ahşap, sıva üstüne çok kullanılan altın kaplama ve seyrek de olsa son devirlerde kullanılangümüş kaplama işinin uygulaması, tecrübe ve beceri istemekte ve halen 8-10 kişi tarafından bilinmektedir. İthal yolu ile malzeme temin edildiği takdirde, uygulama yapabilecek kişilerin kısa sürede yetiştirilmesi mümkündür.

B— Alçı pencere yapımı: Camilerimizi, türbelerimizi, saraylarımızı, hatta eski evleri süsleyen rengârenk camlı alçı pencere yapımı ise müzeyyen alçı pencerelerde, pencere ölçülerinde dökülen alçı levhanın her deliğinin ayrı ayrı oyularak; elvan ve basit alçı pencerelerde ise, dişi-erkek kalıp dökümü ile elde edilen alçı iskelete renkli dövme camların takılması ile sağlanmaktaydı. Ancak renkli dövme cam artık yapılamadığı; cam fabrikaları az sürümü olduğu için her renkte cam yapmadıkları, Avrupa katedral camlarının renk uyumsuzluğu ve ithal zorluğu nedenleri ile bu tip pencerelerin yapımı da imkânsız hâle gelmiştir. Halen 3-5 usta tarafından bilinen bu sanatı devam ettirebilmek için, kâr endişesi düşünülmeden fabrikalarımızda bu tip camların üretilmesi gereklidir.

C— Stalaktit yapımı: prizma'lardan oluşan ve kabartma geometrik bir süsleme tarzı diyebileceğimiz stalaktit (mukarnas), Orta Asya'da doğmuş, Selçuk ve Osmanlılarda da çok kullanılmıştır. Eski yapılarımızın sütun başlıkları, taç kapı üstleri, mihrapları, kare plandan kubbeye geçişte daha çok kullanılan mermer, kûfeki taşları ile sıva ve ahşapta uygulanan stalaktit yapımının son uygulaması olan Ankara, Kocatepe Camii'nde de görülmüştür ki, Türkiye'de bunu çizen 2-3 mimar ve uygulamayı yapabilecek 4-5 usta kalmıştır. Bu işin teori ve pratiğini, bilimsel bir şekilde öğretmeyi, ciddî bir şekilde, bir eğitim kuruluşunun ele alması gereklidir.

D— Süsleme işleri: Bütün eski yapılarımızda rastlanan çok yaygın bir sanat kolu da, özellikle sıva üstüne yapılan malakarî tezyinat ve kalem işi tezyinattır. Geometrik, rumî, hatâî, nebatî, barok ve ampir stilde yapılan bu süslemeler, halen Mimar Sinan Üniversitesi'nde ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Topkapı Sarayı'nda açtığı kurslarda öğretilmektedir. Uygulamayı yapan 1'-15 pratikten yetişmiş sanatkâr mevcuttur. Esasında hasboyalar kullanılarak bu tezyinatta, son bazı onarımlarda plastik boya kullanıldığı görülmektedir. Özel kesimce, bu iş için özel has boyalar üretilerek, orijinaline uygun şekilde uygulama yapılması ve gerekli sayıda ustanın yetiştirilmesi mümkündür.

HAM MADDE SIKINTISI

E— Ahşap işleri: oyma, kesme, kakma, tarsî (marqueterie), kündekarî, sedefkârî diye sınıflandırılabilen ve kapılar, kepenkler, minberler, kürsüler, lambriler, parkeler gibi mimarî elemanlar ile tahtlar, rahleler, dolaplar, mobilyalar ve benzerî her türlü ahşap işlerini içeren bu sanatta, bugün gerçekten önemli malzeme ve işçilik sorunları vardır.

e.1— İstenilen biçimde hazırlanan ahşap karkas üzerine, çok ince, kaplama şeklinde değişik ağaçların birbirine alıştırılarak ve aralarına başka malzemeler de katılarak desenler veya resimler elde edilmesi olan **tarsi (marqueterie)** usulünde genellikle akaju, limon, pelesenk, gül, armut ağaçları kaplamaları ile aralarında fildişi ve sedef kullanılmaktadır. Topkapı Sarayı'nda mevcut Avrupa mobilyaları, son devir yapısı Mecidiye Köşkü ile Yıldız Sarayı'nın büyük bir bölümünün kapı, lambri, parkeleri bu tarzda yapılmıştır.

e.2— Ahşabın rutubet ve sıcakta çalışmasına karşı bulunan ve Türk-Osmanlı mimarisinde en yaygın olan kündekârî sistemde; çok küçük üçgen, çokgen, yıldız ve benzeri ahşap geçmeli parçalar yapıştırılarak, bugün hayranlıkla seyrettiğimiz geometrik desenli mimarî elemanlar elde ediliyordu. Özellikle dinî yapılarda kullanılan; Süleymaniye camii taç kapısı ve kürsüsü en güzel örnekleri olan bu sistemde; meşe, gül, armut, ceviz, şimşir ağaçları kullanılıyordu.

e.3— Yine, istenilen biçimde hazırlanan ahşap karkas üzerine, fildişi, sedef, bağ (deniz kaplumbağası kabuğu) ile çeşitli renkte sert ağaçlar ile gümüş ve kurşun zırhlı, yapıştırma geometrik süsleme tarzı ile yapılmış sedefkârî mimarî elemanlar ve mobilyalar daha çok saraylarda kullanılıyordu. Topkapı Sarayı'nın kapı, dolap kapakları ile pencere kepenklerinin büyük bir kısmı sedefkârîdir. Bu tarzda yapılan , ilâveten aralarına zümrüt, yakut ve diğer kıymetli taşlar konarak süslenen en güzel eserler Topkapı Sarayı Hazinesi'nde teşhir edilen I. Ahmed tahtı ile Deniz Müzesi'nde teşhir edilen IV. Mehmet'in saltanat kayığıdır.

Türkiye'de, Topkapı Sarayı'nda bir sedef atölyesi vardır ve burada 4 usta çalışmaktadır. Ayrıca Saray'dan emekli 3 usta da özel kişilerin sedefli mobilyalarını ve eşyalarını tamir etmektedir.Sultanahmet türbesinin çift kapısının onarımının, Saray'daki bu atölyede 4 usta tarafından ancak 6 ayda tamamlandığını bilince, malzeme temini dışında, bütün Türkiye'deki bu tarz ahşap eserlerin restorasyonunun ne büyük bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır.

ÖNERİLERİMİZ

Sonuç olarak, kısaca prensiplerini anlatmaya çalıştığımız bu sanat kollarındaki ana sorunları şu şekilde özetleyebiliriz:

I— Yurt dışından malzeme temini: Altın ve gümüş varak; fildişi, sedef, bağ, gül, armut, akaju, pelesenk, abanoz ağaçlarının ithali.

II— Yurt içinden malzeme temini: Meşe ve benzeri sert ağaçların en kalitelilerin temini, renkli cam ve has boyaların üretimi;

III— Teorik eğitim ve koruma: Üniversitelerimiz, diğer eğitim kuruluşlarının ilgili bölümlerinde bu sanatların teorisinin öğretilmesi, mevcutların koruma metodlarının saptanması.

IV— Pratik uygulama-restorasyon: Yukarıda bahsettiğim çoğu ilkokul mezunu bile olmayan, ama bu geleneksel Türk sanatlarının son temsilcileri ustaların, özel bir kanunla, Kültür ve Turizm Bakanlığı kadrosuna alınarak, yeni ustalar yetiştirmelerinin sağlanması ve restorasyonların yapılması.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce kurulan "Restorasyon Merkezi" bu şartların temini ile bütün yurt sathına yayılarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin özenle koruduğu, Anadolu'da gelişmiş her türlü taşınır ve taşınmaz medeniyet varlıklarının bilimsel bir şekilde bakım ve onarımını gerçekleştirecektir.

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

Moenjodaro "Ölüler Tepesi"

● *Moenjodaro, yeryüzünün en eski uygarlık kalıntılarından birini barındırmaktadır.*

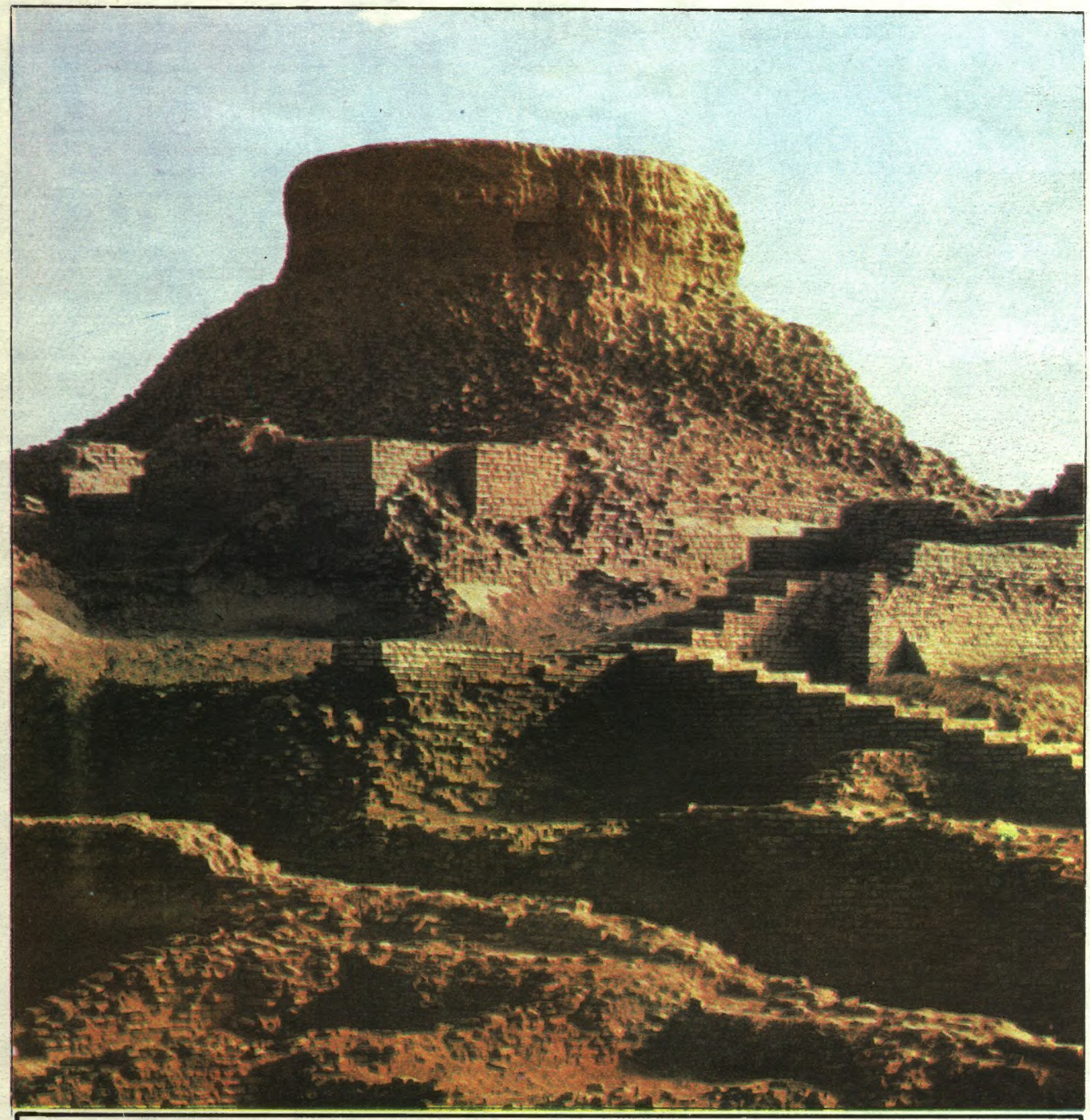

1922 yılında Batı Pakistan'ın güneyindeki Sind bölgesinde, Karaçi'nin 400 km. kuzeyinde İndus vadisinde tamamen toprak altında kalmış bir uygarlık ortaya çıkarıldı.

1922 yılından beri sürdürülen kazıları Marshall ve Wheeler tarafından yürütülüyordu. Dünyanın en eski şehirlerinden biri olan Moenjodaro yolları, binaları ve şehrin altyapısı ile Irak'tan İndus'a uzanan 4500 yıl öncesinin büyük bir uygarlığına tanıklık etmekte.

Bu uygarlık ile ilgili çok kesin bilgilere sahip değiliz. Örneğin, nüfusu konusunda makul bir tahmin bile yürütülemiyorsa da, Moenjadaro yönetiminin teokratik, yani dinî bir otoriteye bağlı olduğu sanılıyor.

1960 yılında Pakistan hükümeti, UNESCO'ya bir çağrıda bulunmadan önce, Moenjodaro'ya kendi uzmanlarını gönderdi. Ardından, UNESCO'ya başvurarak, uzman kadro için bir talepte bulundu ve bunların incelemelerde bulunup sorunlara çözüm getirmelerini istedi. Hollandalı Voute'un da yer aldığı bir uzman ekibi, Moenjodaro'daki durumun âciliyetini belgeleyen bir ön çalışma ile bu konuda rapor hazırladı. Daha sonra 1966, 1967 ve 1968 yıllarında Moenjodaro'yu tehdit eden tehlikeler ile ilgili daha ayrıntılı bir rapor hazırlandı. 1968 yılında UNESCO'nun desteklediği heyete Wheeler, Michalowski, Brew ve Shaefer de katıldı ve Moenjodaro'nun âcilen kurtarılması gerektiği konusunda görüş birliğine varıldı. 1972'de UNESCO Moenjodaro'nun kurtarılması için uluslararası bir çağrıda bulundu. Buna göre, Moenjodaro için 1982'de çeşitli devletlerin UNESCO'ya yaptıkları katkı 1.1 milyon dolara yaklaşırken, doğrudan doğruya Pakistan devletine yapılan yardımları ise 10 bin dolar ki, bunun 5 binini Türkiye yapmıştır, Moenjodaro'ya yapılan yardımların toplam tutarı 1.659 milyon dolara ulaşıyor.

Moenjodaro'daki kazılar halen sürdürülmekte. Yukarı şehrin idarî merkez, aşağı şehrin ise konutların bulunduğu mahalleler için tasarlanmış olduğunu biliyoruz. Yapı yöntemlerinde oldukça ileri yöntemler uygulamış olduklarını öğreniyoruz. Tuğlalar birbirlerine bir harç ile bağlanmış, ahşap malzeme ise kiriş veya yerlerin kaymaması için hamam basamakları arasında kullanılmış. Su ikmali, kirli suların yer altına alınması gibi kamu hizmetlerini yakından ilgilendiren altyapı tesislerinin akıllıca ve ustalıkla düzenlenmiş olması, dikkati çekiyor. Sokakları makadam yönteminden yararlanılarak düzenlenmiş. Makadam tekniği yolların kırma taş ile döşenerek üstünden silindir geçirilerek yapılan yola döşeme tekniği Moenjodaro'da kırma taş yerine yerlere kırık çanak-çömlek ve pişmiş toprak döşenmiş. Toplumsal yaşamda hamamların temizlik dışında ikinci bir hizmet daha sunduklarını görüyoruz. Hamamlar aynı zamanda dinî âyinler için bir toplantı yeri olarak kullanılırmış. İnsanın dikkatini çeken bir başka özellik de, kentte herhangi bir tapınağın bulunmaması. Moenjodaro inanışlarına göre, verimliliğin ve doğurganlığın birer simgeleri olan gök ve toprak ruhları, ayrıca pişmiş topraklar üstüne yapılmış takılarla süslenmiş kadın resimleri söz konusu ruhlar ile yüce ana tanrıçaya tapındıklarına ilişkin bazı kanıtlar getiriyor.

4500 yıl önce ortaya çıkmış olmasına rağmen Moenjodaro'nun çok ileri bir toplumsal örgütlenmeye sahip olduğunu öğreniyoruz, insanlık sorunlarına çok akılcı çözümler getirdiğini görüyoruz. Binaların ettiği tanıklığa göre, bu uygarlığın oldukça eşitlikçi bir toplum anlayışına sahip olduğunu ve konut sorununa getirilen çözümlerde zengin ile fakir arasında hakça bir yaklaşımın izlenerek fazla bir ayırım gözetilmediği anlaşılıyor. Sade fakat yararlılığa dönük mimarlığı ile kent inşaa edilirken,lüksten çok rahatlığın amaçlandığı ortaya çıkıyor.

Her ne kadar Moenjodaro "Ölüler Tepesi" anlamına geliyorsa da, yapılan kazılarda hiçbir mezarlığa rastlanmadığı gibi, komşu bölgelerde de bu uygarlığın mimarlık anlayışının halen yaşatıldığına ve köylülerin tarımda bugün bile o dönemlerden kalma yöntemlere çok yakın yollarla çalıştıklarına tanık oluyoruz. Böylelikle, uzun bir süre toprak altında kalmış olmasına rağmen, bu uygarlığın bugün de insanların yaşamında bir damgası olduğunu ve canlılığını hâlâ koruduğunu söyleyebiliriz.

Dünya mirası sözleşmesi

"Dünya Kültür ve Doğa Mirasını Koruma Sözleşmesi"nden kısaca **"Dünya Mirası Sözleşmesi"** olarak söz edilir. Bu sözleşme 1972 yılında UNESCO Genel Konferansı'nda benimsendi ve 25 UNESCO üyesi devletin 1975 yılında bu konuda birleşmeleri ile oluştu.

Bu sözleşmenin amacı uluslararası toplulukların kıymetli evrensel değerlere sahip kültür ve doğa mirası örneklerini fiilen korumaya olanak yaratacak bir sistemi oluşturmak. Buna göre **"Dünya Mirası Komitesi"**nin üstlendiği başlıca sorumluluklar şunlardır:

a) Ulusal sitleri belirleyip "Dünya Mirası Listesi"ne alarak **"Dünya Mirası Sözleşmesi"** uyarınca koruma altına almak.

b) Bu sitleri dünyaya tanıtmak, halkta söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak ve bunlara saygı duyacak bilinci oluşturmak.

c) O an için kaynak ve olanakları koruma için yetersiz olan devletlere teknik işbirliği sunarak dünya mirasını korumalarını sağlamak.

"DÜNYA MİRASI LİSTESİ" nasıl oluşturuluyor?

Her devlet kendi ülkesinde dünya çapında önem taşıdığını düşündüğü ve **"Dünya Mirası Listesi"**nde yer almaya değer gördüğü kültür ve doğa sitlerini belirleyip betimleyerek bir liste oluşturur. Daha sonra söz konusu sitin önemini, tarihini, durumu ile ilgili bilgileri, UNESCO Sekreteryası'ndan sağlanabilen bir forma yazarak önerilerini "Dünya Mirası Komitesi Sekreteryası"na sunar.

Verilen önerilen "Dünya Mirası Listesi"ne girip girmeyeceğine "Dünya Mirası Komitesi", ICCROM, ICOMOS ve kısa adı IUCN (International Union for the Conservation of Nature and Natural Sources) olan Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği olan kuruluşların danışmanlığı altında komitenin belirlediği ölçütler uyarınca listeye alınacak kültür ve doğal varlıkların neler olacağını belirler.

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİ'nden

SEDAD H. ELDEM

"Bir mimar ille müşterisi zevksiz diye onun zevkine uygun eser yapmak mecburiyetinde midir?"

AVNİYE TANSUĞ

1908'de İstanbul'da doğan Sedat H. Eldem İkinci Ulusal Mimarî Akım'ın öncülerindendir. 1924'te DGSA'yı bitirdi, Mongeri'nin yanında Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası binalarının yapımında çalıştı. 1932'de DGSA'da öğretim üyeliği görevine başladı, daha sonra öncülüğünü yaptığı görüşü değiştirerek Emin Onat'la birlikte çalıştığı Adliye Sarayı binasında yeni biçim arayışını sergiledi. Kitapları arasında **Türk Evi Plan Tipleri, Rölöve I, Köşkler ve Kasırlar** sayılabilir. 1983'te Kültür ve Turizm Bakanlığı Büyük Ödülünü alan Eldem, son olarak Çırağan Sarayı Restorasyon Projesi'ni hazırlamış bulunuyor.

"TOPKAPI SARAYI" ÖNSÖZÜNDEN

Bir gün Tahsin Bey bana mutfakların ve koğuşların harap hallerini gösterdi. O andaki intibalarımı unutamam. İki katlı bir bina olan koğuşlar yüz metreyi aşkın bir uzunlukta, yer yer çıkma ve girintileriyle sanki bir Türk mahallesi sokağıydı... Bazı tavan ve saçaklar aşağıya sarkmış, çubuklu ve şişeli desenleriyle göz önüne serilmişlerdi. İçerde sıra yüklükler ve şirvanlar vardı. Döşemeler her basışta çökecek gibiydi. Bina çok, yıkılacak kadar haraptı, fakat yıkılmaması gerekiyordu.
S.H.E.

YENİKÖY'deki evinde Sedad H. ELDEM'le konuşuyoruz... konu, "Koruma".

"Tarihsel yapıların ve çevrenin korunması" gibi bir endişe var. "Tarihsel"liğin ölçeği nedir?

SHE— Böyle bir endişe tarihte hiç samimi olmadı. Bir iki yıldır sunî ve sahte olarak sözü ediliyor. Batı ülkelerinde bu endişe doğmadır. Yani, geçmişten kalma tüm yapılar ve şehirleri kendi malları sayarcasına korumaya bakıyorlar. Çoğunda korumayı sağlamak için bizdeki kadar kurum ve kurul da yoktur bile. Üstelik, son iki savaşta geçirilen tahribata rağmen, bizdeki sit ve şehirlere göre kıyas kabul etmeyecek kadar çok sayıda şehirlere sahipler. Şehir adını taşıyan toplulukların çoğunda, evler, sokaklar ve anıtların en azından %70-80'i eskiden kalmadır ve aynen korunmaktadır. Bizde bunun aksine, belki tek bir sokağın bile üstündeki evleriyle eski bütünlüğünü korumakta olduğu söylenemez. Anadolu şehirlerinin çoğu birbirlerine gittikçe daha çok benzemekte ve klişeleşmektedir. Şöyle ki, beledi esaslara göre yapılan inşaat, hep birbirinin aynı yüksek apartmanlardan oluşmaktadır. Geriye kalan, başıbozuk bir şekilde, inşaat sayılan gecekondulardan ibarettir. Şehirlilerin çoğu taşralı oldukları için, şehri sevmek, bakmak bir yana, tanımazlar bile. Bunun için Türk şehirlerinin kıyasıya yağma edilircesine tahrip edildiği söylenebilir. Bu tahribattan ancak bazı eski kubbeli camiler masun kalmaktadır. Kubbesi olmamak şanssızlığında olanlar ise, bir derneğin kurbanı olarak, bir kubbe ile örtülür ve mimarisi yok edilir.

Bir şehrin güzelliğini, içindeki ve çevresindeki ağaçlıklar ve yeşillikler meydana getirir. Köyden gelen —yeni şehirliler— en büyük ağaç ve yeşillik düşmanı sayılabilirler.

"Tarihsel"in ölçeği, geçmişten kalan mirastır.

— Bu noktada "insan" faktörünün önemi belirginleşiyor. Yaşama biçimlerinin insan davranış ve düşüncelerini etkilemesi, ister istemez "tarih bilinci" kavramını getiriyor akla. Çevresini etkileyen insan, değiştiren de. Peki bu olumsuzluk niye?

SHE— Bu sözlerden bir ülkenin şehirlerinin, çevrenin güzelliğini ve karakterini korumanın kesinlikle "isan"ın elinde olduğu meydana çıkmaktadır. İnsanların "vatan" anlayışları ve sevgileri "çevre"ye verdikleri önemle ölçülür. Her bir ağacı gereksiz yere kesen, her bir anıtı gereksiz yere yıkanı, vatan haini saymasını bilen bir topluluk ancak, bizim ülkemizde de vahim olan bu durumun sürmesini önleyebilir. Bu gidişle şüphesiz şehirler gibi, az çok güzelliği ve karakteri olan ülkedeki bütün yerler de bu pervasız ve cahil insanların kurbanı olacak ve tahrip edilecektir.

— İnsan - çevre ilişkisi eskiden nasıldı? Eskiden insanlar nasıl şimdikilerden farklı davranabiliyorlardı?

SHE— Eskiden millet doğal olarak babalarından ellerine geçen —tabiî ya da sunî— her şeyi azamî saygı ile korumasını bilir ve bu varlıklara sahip çıkabilirdi. Elbette aynı millet, bugün karşılaşılan ve bütün hayatı altüst eden hareket, hamle ve cereyanlara maruz değildi. Nisbeten kendi içlerine çekilmiş bir hayat sürerlerdi. Işte bütün marifet, modern hayata atılmasını bilmekle birlikte, kendi şahsiyetini, ülkenin varlığını korumasını da bilmektedir.

—"Modern hayat" ya da çağdaş yaşama geçiş sürecinde "eski"den ya da gelenekselden neyi, ne kadar aktaracağız?

SHE—Bu sorunun Batılı ülkelerde de sözü edilmeye başlandı. Elbette ölçünün büsbütün başka nisbette olduğu unutulmamak şartıyla. Bizim tabiî sayabileceğimiz herhangi bir imar hareketi, orada bazen infial uyandırıp, halkın protestolarına sebep oluyor. Bunun bir belirtisi, savaşta yıkılan şehirlerin yeniden yapılması sırasında kullanılan metodların büyük eleştirilere maruz kalmış olması ve birçok yerde halkın vatan diye tanıdığı şehir ve bölgelerin tahribattan sonra kabil olduğu kadar yeniden imar edilmelerini istemeleri olmuştur. Bu düşünceler bizce yanlış anlaşılmamalı, ilerleme ve modern hayat hiçbir zaman mevcut güzelliklerin düşmanı ve onları yok eden bir engel sayılmamalı. Aksine bir milletin hayatı ve varlığına sebep olan, tarihte yaratmış olduğu sanat ve mimarî eserler miras sayılmalı ve üzerinde azamî titizlikle durulmalıdır.

Edirne camileri olmasaydı, 1913 yılında Edirne'nin iadesi bile belki taraftar bulabilirdi.

—Peki, söz konusu miras nereye kadar korunabilir? Söz gelimi, Süleymaniye evleri kaç yıl daha ayakta tutulabilir?

SHE—Bir eski eserin hiçbir zaman ölü, köhne eser sayılmaması gerekir. "Eski" yaşadıkça, —ayakta durdukça— korunması doğal sayılmalıdır. Bu nedenle böyle bir eseri cansız bir müze saymak ve ancak o şekilde korunmasını düşünmek kesinlikle yanlıştır. Bugün bizim için ulaşılmaz bir tarihten kalma kadar eski görünen Selçuk eserlerinin çoğundan birkaç asır daha eski olan Avrupa katedralleri hâlâ bütün hayatiyetleri ile korunmakta ve ona göre de bakılmaktadır. Eski eserlerin bakımı demek, hiçbir zaman bugünkü haleriyle dondurulmaları ve yalnız yıkılmalarının önlenmesiyle yetinme demek olmamalıdır. Bugün Sultan Han'ın taç kapılarına birkaç yeni taş eklendi diye uzmanlar, "büyük sadakatsızlıktır" diye gösterilerde bulundular. Oysa, bu binaların bilinebildiği kadar eski halleriyle tertemiz ve yepyeni bir şekilde bakılmaları ve yaşatılmaları gerekir. İçlerinin kesinlikle şimdiki gibi ahır görünümünden kurtarılması ve yeni bir hayata kabilse varlıklarına sebep olan eski hayatlarına geri döndürülmeleri gerekir. Bunun için bazı arkeolojik titizlikleri rencide etmek rahatlıkla göze alınmalıdır. Selçuk binalarının çoğunun takviye payelerinden başka, köşelerinde yerine göre gâyet süslü, minare şeklinde kuleleri vardı. Bunların arasında süslü dendanlar da bulunuyordu. İzleri az çok kalmış olan binalara bunların eklenmesiyle niçin eski ihtişamı ve güzellikleri iade edilmesin ve halkın iftiharına arzedilmesin? Hindistan'da benzeri mimarî örnekleri niçin gözönüne getirmiyoruz? Kervansaray, camiler, medreseler gibi binaların çoğu —ki genellikle bu tip binalar korunmuştur— dört köşesinden kuleler yükseliyor, üstü dendanlı, kapılar tak, üzeri yine dendanlı...

—"Arkeolojik titizlikleri rencide etmeyi göze almanın" ötesinde koruma ve yenileme sırasında, yapıya değişik bir işlev yüklemeye ne diyorsunuz?

SHE—Bir binanın karakterini fazla kaybetmemesi için mümkün olduğu kadar ilk yapılışına uygun bir şekilde kullanımı gerekir. Elbette buna çok zaman imkân yoktur. Bundan dolayı hiç olmazsa yapılacak olan yapı değişikliklerinin binanın karakterini bozmaması gerekir. İtalya'da bu alanda yapılmış ve birçok eski binaya âdeta zıt karakterde, modern cinsten malzeme ile eklemeler yapılmıştır. Tabiî büyük bir ustalık ve bilgi icabettiren bir hadisedir bu. Bu gibi hareketlerden mümkün olduğu kadar kaçınmalıdır.

—Stratford upon Avon'da Hilton Oteli bu konuda bir "uç" örnek olarak nitelenebilir mi?

SHE—Elbette. Bazen bir binanın çevresi ya da yakınında bulunan başka bir binanın harfiyen bir taklit halinde yapılması, eski esere büyük zarar verebilir. Bu durumlarda, yeni yapılan binanın hiç değilse kitlesi bakımından eskiyi ezmemesi ama, onun dışında hiçbir surette bir iddia taşımaması tercih edilebilir.

—Yeni yapıların biçimlendirilmesinde yapının işlevinin, kullanım amacının yanısıra kullanıcının özel isteklerinin payı, mimarı ne ölçüde etkiliyor? Örneğin şu "yeni şehirlileriniz" arabesk diye adlandırılan yeni bir gelişmenin yerleşmesinde önemli ölçüde pay sahibi. Bunu "kültür taşralaşması" diye niteleyenler de var...

SHE—Kuzum, bu arabeski işittim, ama nedir bilmiyorum. Arap tarzı süslemedir, dansta, alafranga müzikte olabilir. Fakat Türkçe'de ne anlama geldiğini bilmiyorum. Kelimenin kendisi de zevksiz. Türkçe mi Arapça mı belli değil. Bir zevk düşüsü var. Ama bir mimar ille müsterisi zevksiz diye onun zevkine uygun eser yapmak mecburiyetinde midir? Satmak niyetiyle yapıldığı için böyle oluyor. Bu mesele bütün bir halk terbiyesidir. Kalfanın, mimarın seviyesinin yükselmesi için mal sahibinin olgunlaşması gerekiyor.

—O zaman "salon-salamanje"nin yanısıra, bir "statü-sembol" olarak, balkonda "barbecue", salonda şömine hatta özel "ebeveyn banyosu" aramaya başlayanlara ne desek?

SHE— Aa, öyle mi? Ben de "Jacouzi" arıyorlar sanıyordum. Yani, Japon banyosu. Aslında benim yaptığım evlerde böyle yuvarlak bir özel banyo da var. Ama kaç kişilik diye sorduğumda tam bir cevap alamıyorum. Medeniyetten çok uzakta bulunuluyor hâlâ...

—Bir yaşam kültürü sorunu ve sonucu nitelikli yapı üretimi yolunda istem olmadığı açık. Çözüm için...

SHE—Avusturyalı bir hocamız vardı. Oelsner... Bir gün, "bir şehrin medeniyetini neyle ölçersiniz?" diye sormuş, hiçbirimiz belli bir cevap veremeyince kendisi açıklamıştı: "Tretuarlarının yüksekliği ile" diye... Gerçekten, tretuarların yüksekliğine bir bakın. Ne kadar azsa, yolla hemzemin gibiyse, o şehir o kadar medenî, ne kadar çoksa, o kadar gayrımedenidir. Bizde tretuarları yarım metre yükseklikte yapıyorlar, araba parkedilmesin diye. Yetmiyor, refüjlere adamboyu, ucu sivri demir parmaklıklar koyuyorlar, gene de tepesinde birileri... Çözüm için halkın olgunlaşması lâzım. Halk olgunlaşmadığı müddetçe demek ki otoritelerin terbiyeye örnek verecek müdahalelerde bulunmaları gerekiyor...

Prof. Dr.
Doğan Kuban

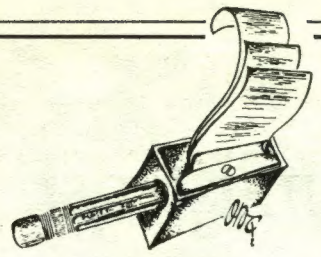

1926 yılında Paris'te doğdu. İTÜ Mimarlık Bölümü'nü 1949'da bitirdi ve 1952'de aynı okula öğretim üyesi oldu. 1955'te Roma'da araştırmalar yapan Kuban, 1962'de bursla Michigan Üniversitesi'ne giderek Sanat Tarihi Bölümü'ne konuk öğretim üyesi oldu. **Mimarlık Kavramları, İstanbul au Fil du Temps** (Zaman İçinde İstanbul), kitaplarından bazıları.

Tarihî çevreyi koruma ve uzmanlık sorunu

Türkiye'de geçen yüzyılın sonundan bu yana tarihî yapıtların korunması çabaları var. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da, önce restorasyon ve daha sonra tarihî sitlerin korunması konuları, üniversitelerin mimarlık bölümlerinde öğretim programına girdi. bugün beş üniversitenin mimarlık bölüm ve fakültelerinde Restorasyon uzmanı yetiştiren lisanüstü öğretimi yapılıyor. 1951'de Anıtlar Yüksek Kurulu kuruldu. daha sonra yapı ve sitleri korumaya ayrıntılı bir ağırlık veren Eski Eserler Yasası çıktı. Ondan da öte, onbeş yılı geçen bir süreye uzanan çabalar sonunda Boğaziçi Yasası gibi olağanüstü bir koruma yasası bile gerçekleşti. Görünüşe göre kavramlaşma ve örgütleşme oldukça ilerlemiş, gereken yasal örgütler kurulmuş durumda. Fakat tarihî çevrenin korunmasına ilişkin gerçekler bunları yansıtmıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, dünyanın tarihî mirasını koruyan önemli kentleri içinde en çok tahrip olmuş ve tahrip edilmekte devam edilenlerin başında geliyor. Büyük bir konut geleneğinin en önemli örneklerini çoktan yitirmiş durumda. İstanbul'da yerel yönetimlerin ve İstanbullunun kentli bilinci, bırakalım kenti ya da bir mahalleyi, bir sokağı bile koruyamamış durumda. Sinan'ın en önemli külliyelerinden biri olan Atik Valide Külliyesi'nin içinde bir hapishane var. Süleymaniye Külliyesi'nin Darüşşifası, uzun yıllar basımevi olarak kullanıldıktan sonra içler acısı bir şekilde duruyor. Başka bir deyimle biz, daha pek çokları gibi, bir Süleymaniye Külliyesi'ni bile bütünü ile eşe dosta gösteremeyiz. Ama, Sinan için destanlar yazmakta, 'hamasi' övgüler döktürmekteyiz.

Kent içinde harabe durumda yüzlerce önemli anıt, hanlar, hamamlar, medreseler, çeşmeler, sebiller kimseyi rahatsız etmiyor. Ondokuzuncu yüzyılın bütün bir Batılılaşma çabasını gösteren ilginç ticaret yapıları ondokuzuncu yüzyıl fizyonomilerini oluşturan ve İstanbul'a bir başkent görünümü kazandıran büyük apartmanlar yıkımlarını bekliyorlar. Türk-öncesinin ünlü yapıları, dünyanın en görkemli antik surları bakımsız, ya da harabe halinde. İki bin beş yüz yıllık bir kentin tarihini yokedip yerine apartman ya da işhanının en çirkinini yapmak için cümle âlem işbirliği yapıyor. Kuşkusuz İstanbul'daki durum yurdun başka yerlerinde de değişik değil. Ortaçağ yapıları, kaleler, kervansaraylar terkedilmiş harabeler. Eski kentlerimizi bilinçsiz ve güngörmemiş bir spekülasyona teslim etmenin görüntüsü bütün kentleri sıradan apartman tarlalarına çevirmiş. Antik kentlerin çevreleri 'Nekropol' alanlarını işgal için uğraşan turistik tesislerle dolu. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun eski eser ve sit kararlarına karşın, Urfa'nın, Mardin'in, Diyarbakır'ın, Kayseri'nin, Kula'nın, Kütahya'nın dünya güzeli konut yapıları tahrip ediliyor. Dünyaya tanıtmak için seferber olduğumuz Safranbolu'nun orasını burasını kemirmek için kampanyalar düzenliyorlar. Tahribatın yoğunluğu anlatmakla bitmez. Buna karşı politikacıların, devlet adamlarının, kamuoyunun hatta koruma sorumlularının çok duyarlı olduğunu söylemek olasılığı da yok. Bu neden böyle oluyor? Ve bütün bunlara göz yuman bir toplumda Boğaz Yasası nasıl ortaya çıkıyor?

İsteklerle uygulamalar arasındaki uçurumu, toplumun kültür düzeyi Batılı imgelerin egemenliği, ekonomik olumsuzluklarla açıklamak yeterli değil. Üzerinde durulması gereken önemli nedenlerden biri restorasyon ve sit koruma sorunlarının amatör ilgiler ötesinde bilimsel boyutları olduğunun anlaşılamamasıdır.Bu alanda rasyonel ve bilgiye dayanan bir tutumun çok dışında davranışlar egemendir.Türkiye'de tarihî çevre koruma her düzeyde amatör kararların kurbanıdır. Kamuoyunun yeterince oluşmaması da bundandır. Bir konuyu iyi bilmeyenler halka da anlatamazlar. Örneğin bir sit koruma kararının uygulama içeriği, kent planlaması ile mimarî arasında bir fiziksel plânlama sorunudur. Korumacının verileri, bir yeni plânlamanın aksine, yeni değişkenlerden çok değişmeyenlerden ve onların değerlendirilmesinden oluşur. Bunun kuramı, uygulama teknikleri, ve akademik öğretisi vardır. restorasyon da mimarlığın bir uzmanlık alanıdır. Kendine özgü kuramları, eleştirisi, gelişmiş teknikleri ve mimarlık tarihinin teknik analizine dayanan bir öğretim programı vardır. Sit korumada ve restorasyonda bir proje ile sonlanan bir tasarım aşaması vardır. Gerek, bu tasarım, gerek bu tasarımın uygulama kontrolü uzmanlık gerektirir. Gerçi Cumhuriyet döneminin örgütlenmesi içinde bazı geç gelişen uzmanlık alanlarında eskiden 'alaylı' denilen türden ya da 'autodidacte' birçok uzman yetişmiş, ve bunlar Türkiye'de yararlı görevler yapmışlar, hâlâ da yapmaktadırlar. Fakat, bugün bunun sürmesi için bir neden kalmamıştır. Tarihî çevre koruma kuramının hiç olmazsa Fransız devrimi'nden bu yana uzanan 150 yılı geçkin bir kuramsal bazı, dünya çapında uygulamaları, planlama ve teknik olarak lisansüstü hatta doktora düzeyinde bir öğretisi varken bu birikimi değerlendirmeden tarihi çevre korumasını gerçekleştiren bir örgütlenme yapılamaz. Oysa bugün restorasyonun ve sit korumanın bilimsel öğretisi içinde yetişen, ya da ondan yeterince haberi olanların büyüklü küçüklü karar mekanizmalarında sayıları hiç denecek kadar azdır. Onun için her alanda olduğu gibi, koruma alanında da amatörlük devresinin kapanması gerekmektedir.

İstanbul'un sit alanlarını saptamaktan, Selimiye ya da Ayasofya restorasyonuna, gecekondularla çevrilmiş harap bir onbeşinci yüzyıl medresesinin rökonstitüsyonu ve kısmi restorasyonundan, içine betonarme inşaatlar yapılmış klasik dönem yapılarını çağdaş bir kullanıma, korunacak fizyonomileri içinde kavuşturmaya, yapılarının yarısı yok olmuş, bir sokağın yeniden planlanıp boşlukların çağdaş, fakat ahenkli bir mimariyle doldurulmasından, bir kentsel sit koruma projesine, bir antik tiyatro restorasyonundan, eski medreseye yeni bir çatı yapılmasına, ya da ikinci derece bir koruma örneğinde eski bir strüktürün içinde yeni mekanlar tasarlamaya kadar sayısız mimarî restorasyon ve sit koruma sorununun planlama, kontrol ve karar düzeylerinde uzmanlara gereksinmesi vardır. Her yere uzman kadrolar gelince her şey çözümlenmeyecektir, kuşkusuz. Fakat ilgili idarelerde, belediyelerde sorumlu kurullarda çağdaş korumanın kuramsal tartışmalarından ve teknik verilerinden, çağdaş deneyimlerden haberdar, mimarî ve planlamanın kuram ve pratiğini öğrenmiş, mimarlık tarihini ve bir çevre yaratma perspektifi içinde yorumlayabilen, rölöve, fotogrametri, imar uygulamalarından bilen uzmanlar geldiği zaman, bunca zaman çok etkili olamadan dönen çarkı politik ya da spekülatif nedenlerle durdurmak olanağı azalacaktır.

'Türkiye'de Tarihî Mirasın Korunması, sorununun kültürel boyutlarını geniş kamuoyuna maletmek için amatör sevgiler, dil rüşvetleri, kahramanlık menkibeleri cinsinden öyküler yetmez. Çevre koruma fiziksel planlamanın mimarlık ve şehircilik düzeyindeki boyutlarıyla girişim yaparak ortaya çıkıyor. Bunun sorunları, bugünkü bilimsel iletişim ortamında dünya yüzündeki uygulamaların bilincinden, analizinden, yapı ve kent planları üzerindeki gözlem ve uygulamalarından geçmektedir. Türkiye'de tarihî çevre korumanın her adımda tökezlenmesinin nedeni sorunun romantik ve tesadüfi ilişkilerin elinden bilimsel ve artistik analiz yapabilecek olanların eline henüz geçmemiş olması, iyi tanımlanmamış bir bilgi alanı içinde herkesin at oynatmasıdır. Bugün tarihî çevre koruma incelmiş bir yeni insan çevresi anlayışının dünya mimarlık ve şehircilik literatüründe yaygınlaşmış sözlüğü üzerinde yükselmektedir. Türkiye'de bu sorunu çözmenin başlangıcı, bu işin, bir 'hobby', ya da bir genel kültür sorunu değil, bir uzmanlık işi olduğunun anlaşılması ve onların kontrolünde bir örgütlenmenin gerçekleştirilmesidir.

Bütün bunları sözüyle, yazısıyla ve çabalarıyla uygarlık verilerimize gerekli saygıyı gösterenleri hor görmek için değil, fakat ameliyatları berberlerden alıp operatörlere bırakmanın zamanı geldiğini vurgulamak için tekrar tekrar ve ayrıntılı olarak açığa çıkarmak gerekiyor.

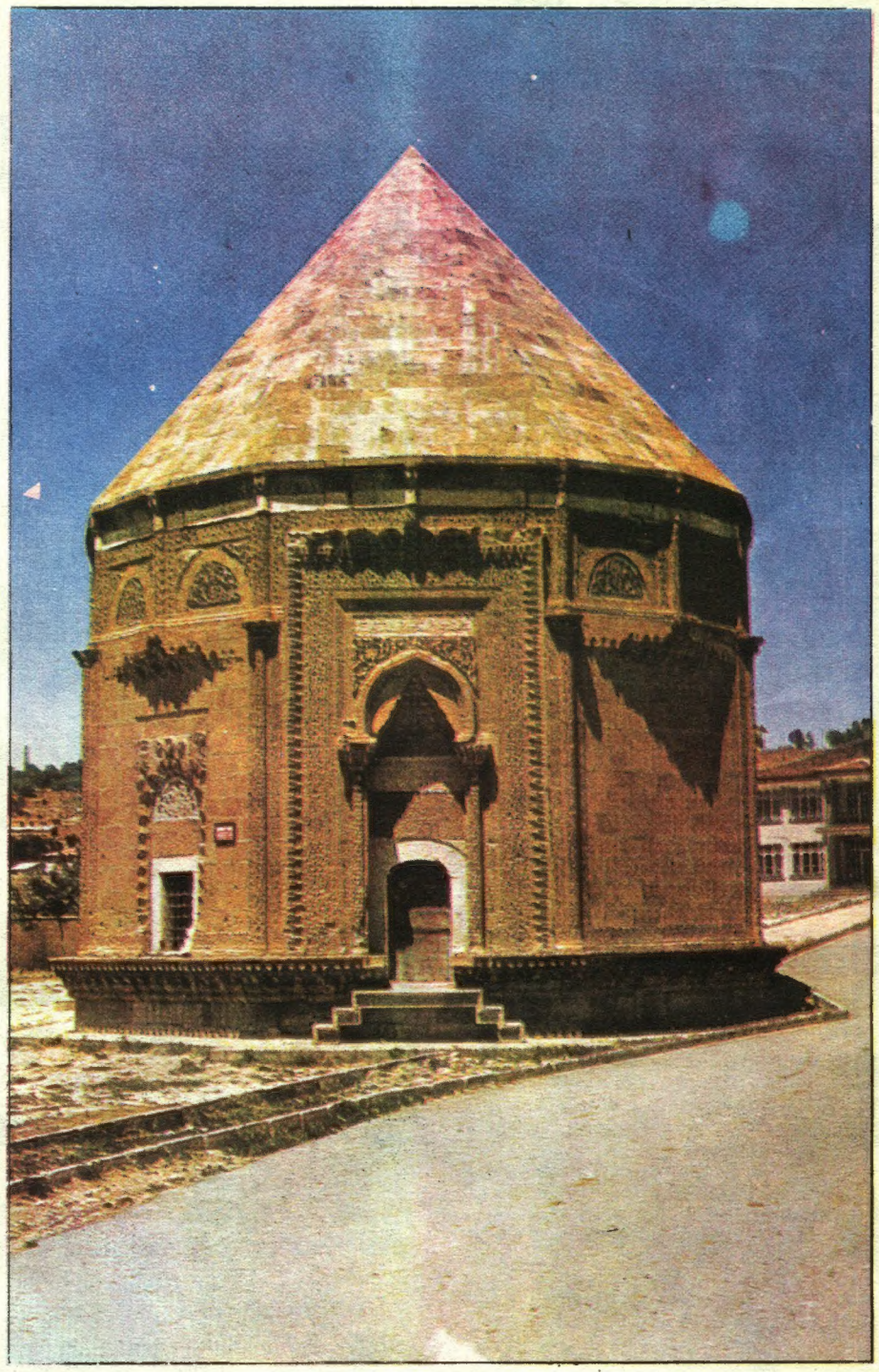

● *Niğde'deki Hüdavent Hatun Türbesi, Selçuklu mimarisinden günümüze kalan en etkileyici örneklerden birisidir.*

Yaşlı İstanbul için genç düşler (5)

Abdullah Öğülmüş

Üreten ve satan kuruluşları düzene koymadan, İstanbul'un sağlığına kavuşamayacağı anlaşılmıştı.

Türkiye Ofisler Birliği'nin kararı uyarınca, devlet ve işletmeci işbirliği sağlanarak, İstanbul belediye sınırları dışında toptancı esnaflarının tümü için siteler kurulmuştu. Devlet Arsa Ofisi ve Çevre Ofisi'ne göre, İstanbul'da üretilen malların yüzde 60'ı Anadolu'da tüketiliyordu, bu nedenle de siteler için İstanbul-Gebze arasında seçilen alan çok uygundu. Ayrıca Nakliyeciler Sitesi de burada yer almıştı, sitelerden gönderilecek pis sular ise arıtıldıktan sonra, çevredeki yeşil dokunun sulanması için kullanılacaktı. Yakında, Gebze'de büyük bir liman yapılacak, bu liman Haydarpaşa Limanı'nın görevini üstlenecek, Haydarpaşa Limanı ise ufak bir değişiklikle yat limanına dönüştürülecekti.

Yeşilköy Havalimanı ile oto terminali arasında yapılan Atatürk Dünya Ticaret Merkezi ise, Türkiye'nin iç ve dışsatım sorununu çözmüş, ayrıca Türkiye, yılın 365 günü açık tutulan bir fuar sahibi tek ülke olmuştu.

Atatürk Dünya Ticaret Merkezi'nde, Türkiye'de üretilen tarım ve sanayi ürünleriyle birlikte dokuma ürünleri de yer alıyor, her ürün ayrı bir pavyonda, özellikleriyle tanıtılıyordu.

Atatürk Dünya Ticaret Merkezi'nde, hava, kara, demir ve deniz yoluyla gelen yabancı alıcılar, merkezin borsa bölümündeki panoda, Türkiye'deki ürünlerin fiyatlarını ve aynı ürünlerin dünyadaki fiyatlarını dakikası dakikasına öğreniyorlardı.

Merkezin telekomünikasyon ünitesinde, dünyanın her köşesiyle haberleşme olanağı sağlanıyor, dünyadaki mal stokları gramına dek duyuruluyordu.

Atatürk Dünya Ticaret Merkezi'ne gelenler, burada kurulan iki büyük otelde, isterlerse ahşap Türk evlerinde barınıyorlardı. Merkezin denizle bağlantısı da olduğundan, alışverişten yorulanlar isterlerse güneşlenip denize giriyorlar ya da Türk tarım ve sanayi sektörünün üretim biçimlerini sunan tanıtıcı filmler izliyorlardı.

Düşüme göre, İstanbul içinde sadece turistlerin ve yerli halkın gereksinimlerini karşılayan temel ve dayanıklı tüketim malları satan mini işletmeler kalmış, kent, kenti yaşanmaz duruma sokan, tozu, dumanı, gazı ve gürültüsüyle insanları topluca hastalaştıran fabrika, depo, toptancı, imalâthane, atölyelerden arındırılmıştı.

Sağlanan bu güzelliğin yanı sıra, Türkiye'nin iç ve dış ticareti düzene girmiş, böylece ihracat geliri hedeflenen 50 milyar dolara ulaşmıştı.

● *Manhattan'ın bu kuşbakışı çekilmiş fotoğrafı, geleceğin üslûbunu oluşturabilecek düşselliği barındırmakta.*

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

Ahmet Haşim'in adı, pek çok insanın zihninde "simgeci", "hayalcı", belki de bütün bütüne "ütopik" bir şair imgesine eşlik eder. Oysa düzyazı çalışmalarında, bu imgeyle neredeyse taban tabana zıt bir görünümle karşılaşırız: Hele şehirleşme ve mimari tasarım konusundaki görüşleri şaşılası bir modernlik kaygısı, şiiriyle çelişen bir gelecek arayışı içindedir. Haşim aslında, Yahya Kemal ve Tanpınar ne oranda geçmişe ve geleneğe sevda duymuşlarsa, o oranda geleceğe inanmış, düne karşı açık bir nefret taşımıştı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında vakıf mimarlarının gelenek birikiminden yararlanma, bileşim oluşturma çabalarını da hafife alacak, yangınların eski evleri silip süpürürken asıl belediyecilik görevini üstlendiklerini ileri sürecek ölçüde geçmişe düşman kesilmişti şair. Güvercinlerin Sinan ve Kasım gibi has ustaların eserlerine konduğunu, onları "âciz taklitçiler"den hemen ayırdıklarını yazar ve ince bir alayla, "Güzel Sanatlar Kurulu"na bir değüvercinin alınmasının gerektiğini ekler.

Yarım yüzyıl önce Haşim'in New York'a yaklaşımının altındaki çağdaşlık bilincine de şaşmamak elde değildir: "Yeni bir Babil gibi yan yana konmuş esmer küpler halinde yükselen New York'u durmadan gökyüzüne doğru uzanmaya mecbur eden sebepler, mimarın zevksizliği veya aczi değil, caddelerin yeni nakil vasıtalarına göre geniş ve düz tutulması lüzumu, arsaların pahalılığı, binaların acele yapılması mecburiyeti, nüfus kalabalığı, iş hayatının günden güne artan korkunç faaliyetidir."

Cumhuriyet döneminde, pek çok alanda olduğu gibi, şehir ve mimarî konusunda da trajik bir şaşkınlık yaşamamızın nedeni, Haşim'in yıllar önce ulaştığı çağdaşlık bilincine uzak kalışımızdır. Bunun İstanbul ve benzeri tarihî geçmişi büyük önem taşıyan kentlerimiz açısından doğurduğu en bağlayıcı yanlış, geçmişin estetiğinin körükörüne yüceltilmesi ve bugüne, yarına hiçbir yaratıcı hak tanınmaması türünden çıkmaz bir anlayışın egemen olmasıdır. Bu anlayış Kocatepe Camii'ni doğurmuş, Dalokay'ın çağdaş estetiğe büyük bir katkısının Pakistan'da gerçekleşmesine neden olmuştur.

Manhattan'daki gökdelen topluluğu, yaşadığımız çağın yetkin bir aynası, geleceğin estetiğine uzanan yaratıcı çabanın da özgün bir halkası sayılmalıdır. Yoksa "güzel" yalnızca geçmişin tekelinde kalacaktır. Beton, çelik ve cam ile estetik bir düzen kurulamayacağına inanmanın, önyargılı olmaktan başka bir açıklaması yoktur. Önemli olan, şüphesiz, gelenek ve geleceği bir arada, uyum içinde nasıl yaşatabileceğimizi, bugünün kötü estetiğinden nasıl sıyrılabileceğimizi düşünmeye başlamaktır.

Enis Batur

Profil

Ahmed Refik Altınay

1880 yılında İstanbul'da doğan tarihçimiz Ahmed Refik, özellikle İstanbul üzerine yazdığı kitaplarla önem kazanmıştır: "Lâle Devri", "Köprülüler", "Kadınlar Saltanatı" bunların en ünlüleridir. Harbiye mezunu olan Ahmed Refik, Osmanlı döneminde öğretmenlik, subaylık ve gazeteciliği atbaşı götürmüş, Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Encümeni başkanlığı yapmışsa da, yoksulluk içinde 1937'de ölmüştür. Yayımlanmış yapıtlarının sayısı 150'nin üstünde olan yazarın şiir ve şarkıları da ilgi toplamıştı.

Şehir anahtarları

Bâbıhümayün

Bâbıhümayûn, Ayasofya Camii ile III. Ahmed Çeşmesi'nin karşısında, Topkapı Sarayı'nın şehre açılan, anıtsal nitelikteki kapısına verilen addır. 1459'da Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan bu dev kapı kesme köfeki taşından inşa edilmiştir. Bâbıhümayûn sabah ezanı ile açılır, yatsıdan sonra kapanırdı. Kapının, Osmanlı tarihinde trajik bir önemi vardı: Siyaseten katlolunan pek çok devlet adamının cesedi orada teşhir edilmiştir. Bâbıhümayûn'dan saraya girildiğinde varılan Birinci Avlu'da Aya İrini bulunmaktadır. Onun arkasında ise Darbhane binası vardır.

Bir kitap

M. Von Tietz "Türkiye 1833"

Nerval, Th. Gautier, Lady Montagu'den sonra "İstanbul Kitaplığı"nın dördüncü yapıtını oluşturan "Türkiye 1833" Prusya elçilik danışmanı M. Von Tietz'in 1833-34 yıllarında o dönemin en ilgi çekici kentleri olan Petersburg, İstanbul ve Napoli kentlerine yapmakla görevli olduğu gezi sırasında kaleme alınmış. İstanbul ile ilgili bölümünün Bedriye Şanda tarafından dilimize çevirisi yapılan *"Türkiye 1833"*de yazarın İstanbul'a gelmeden önce Avrupa'da edindiği izlenimlerin nesnel bir tasnifine tanık oluruz. M. Von Tietz, Batılılaşma hareketi döneminde, bize belki de içinde bulunduğumuz için değerlerine sahip çıkmadığımız Türk insanını ve İstanbul kentini anlatıyor.

Değişen İstanbul için albümler V

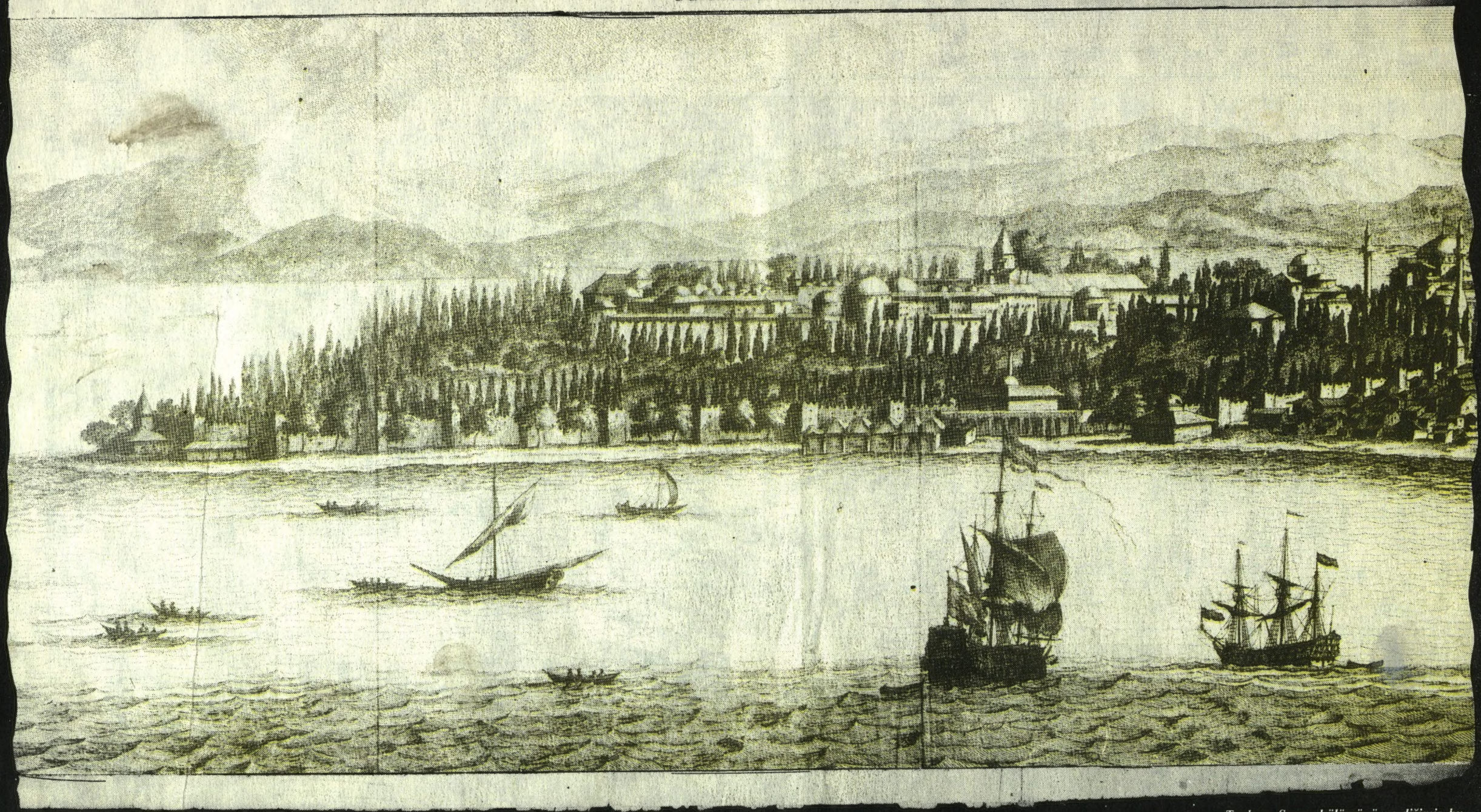

Topkapı Sarayı bölümünü verdiğimiz bu panoramik gravür de, ilk kez yayımlanmaktadır. (Gravür, "Arkeoloji ve Sanat" dergisi arşivinden alınmıştır).